

1782

COMEMORAREA

A

DOUĂ SUTE CINZECI DE ANI DE LA
ÎNTEMEIEREA UNEI FACULTĂȚI
❖ DE LITERE LA BUCUREȘTI ❖

BUCUREȘTI

EDITURA FACULTĂȚII DE LITERE
MCMXXVIII

37
C/63

2
1998
2
2009

COMEMORAREA

A

DOUĂ SUTE CINZECI DE ANI DE LA
ÎNTEMEIEREA UNEI FACULTĂȚI
❖ DE LITERE LA BUCUREȘTI ❖

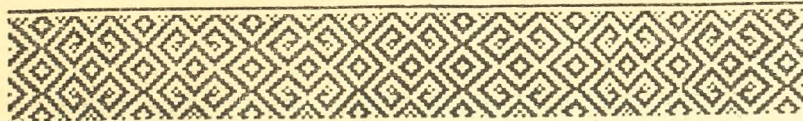
UNIVERSITATEA DE LITERE
BUCUREȘTI

hgh.396
FONDUL
IOSIF PERVAIN
* * *

BUCUREȘTI
EDITURA FACULTĂȚII DE LITERE
MCMXXVIII

P/C63

„Academia“ din București

de N. Iorga, decanul Facultății.

I.

Un membru al familiei, de origine imperială și de mari și nobile tradiții, a Cantacuzinilor, Banul, apoi generalul rus Mihail, scrie pe la 1780, într'un mare raport asupra țerii sale, adresat generalului Țarului, căruia-și încredința soarta, aceste câteva rânduri asupra originii școlii superioare, de limbă grecească, dar de spirit occidental, încă de la început, care a fost, și este și acum, Facultatea de litere și filosofie din București: „Domnul (Șerban Cantacuzino) întemeie pentru întâia oară o școală grecească în Valahia¹.“

Șerban Cantacuzino, cel mai energic dintre fiii lui Constantin Cantacuzino Postelnicul cu Elina, fiica Domnului Radu Șerban, își începu domnia în Decembrie 1678.

Era, după descrierea cronicii din timpul său, care are de răzbunat injuriile din partea lui Șerban, ca și a lui Del Chiaro, secretarul italian al succesorului său, un om teribil de sever, cu vocea amenințătoare, cu ochii înspăimântători. Șerban nu era un cărturar. Dar Academia din București e datorită și fratelui mai mic al lui Vodă, Constantin.

În 1665, ducând Vistieriei otomane tributul țerii sale, Constantin Cantacuzino trece pe la Adrianopol, spre a lua apoi drumul la Constantinopol, unde stătu

¹ Ιστορία τῆς Βλαχίας, πολιτικὴ καὶ γεωγραφικὴ, ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης αὐτῆς καταστάσεως ἕως τοῦ 1774 ἔτους, publicată de frații Tunusli, Viena, Gheorghe Vendoti, 1806.

Stema Cantacuzinilor (in mănăstirea Hurezului).

doi ani până în Ianuar 1667. Profesorul său, pe lângă care tânărul descendent imperial era umilul σπουδαίος, *spudeu*, student, în locul însuși unde strămoșii săi fuseseră împărați încoronați de Dumnezeu — se poate să fie autorul acestei „epigrame”, transmisă prin el în caietul său de studii, care vorbește de Καντακουζηνῶν γένος παλαιότερον — a fost acest Dionisie, despre care alte știri lipsesc¹.

Succesorul lui Dionisie e un călugăr din Creta, ca și educatorul lui Dimitrie Cantemir, Gherasim. Fără îndoială că prin acest al doilea profesor al său tânărul Român fu îndreptat către Veneția².

Cetatea era, în vremea aceasta, cu marea și frumoasa sa biserică Sf. Gheorghe, plină de icoane vechi bizantine, cândva de o mare valoare, cu colegiul său Flangini, întemeiat din banii Domnului exilat al Moldovei Petru Șchiopul, cu această corporație pentru doisprezece Greci³, cu poezii săi greci, cu numeroasele sale case de comerț aparținând Grecilor sau Românilor din Macedonia, cari își creșteau aici copiii, cu tipografiile săi pentru toată Grecimea, Glykii, cunoscuți până în Asia⁴, astfel o mare capitală a creștinilor orientali. Se vorbea și se scria mult greaca, de sigur câte odată slavona la fel italiana și latina.

Constantin Cantacuzino sosi aici pe un vapor *Madonna del Rosario* sau *Corona aurea*, de origine venețiană, însă cu echipajiu frances — din cauza războiului între Veneția și Turci pentru insula Creta — la 19 Februar 1667, „o zi frumoasă și liniștită”. A fost primit de un călugăr grec, Gonduli, trimis de bogatul negustor român din Macedonia Pano Pepano, fiul lui Dona, negustor în Veneția⁵, cu care Cantacuzino se împrieteni strâns numai decât. Putu să viziteze orașul, copiind astfel

¹ A murit, după caiet, în Maiu 1666; N. Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, București 1901, pp. 11-12.

² *Ibid.*

³ Helladius, *Status praesens Ecclesiae graecae*, 1714, pp. 193-204.

⁴ Permișiunea de a tipări cărți grecești a fost cerută mai întâiu de un Andrei Iuliani și un Nicolae Saris; Helladius, *o. c.*, p. 5.

⁵ *Operele*, p. XXXVII.

Constantin Cantacuzino și soția sa.

inscripția palatului ducal, intenționând pentru mai târziu să redacteze pe scurt o istorie a Veneției, care din nenorocire s'a pierdut¹.

Se grăbi să plece la Padova, fiind întovărășit de Pano și de frații Santonino, dintre cari, unul, Raul, era avocat, având o casă țerânească la Mira. I se dăduse de camarad un Nicolae Bubuli, Levantin, care va face să se vorbească despre el.

Nu urmează la Universitate chiar, ci sînt încredințați d'întăiu «clarissimului» Giovanni Filippo Cornelio, despre care nu știm nimic, care li-a căutat un inițiator în studiile latine. Un canonic de la S. Antonio, Alvisio Florio, îi găzdui pentru cincisprezece galbeni pe lună. Mai târziu, cu un Sas din Transilvania, Martin Hermann, care acesta poate îi recomandă cârticica lui Laurențiu Topeltin asupra originii Românilor, Constantin locuia la doamna Verginia Romana.

Astfel primul profesor al nobilului străin a fost un personagiu foarte distins, Antonio dall'Acqua, care a scris *Etica insana* și a redactat elogiul lui Angelo Giustiniano. Al doilea, un Grec, Arsenio Caludi, călugăr, autorul unei Descrieri a Atosului dedicată unui Domn al Moldovei, aproape fără știință de carte, *Istrate Dabija* (1661), era profesor încă de la 1660 la Colegiul înființat de Giovanni Cottunio, în 1657, în Strada del Santo, a Sf. Antoniu, pentru opt elevi greci, fondatorul însuși părănd că aparține acestei națiuni: aici puteau să se prepare pentru Universitate. Logica i-a fost predată studentului oriental de Albano Albanese († 1717), nobil din Padova, care avea această materie «in tertio loco» de la 1666, om remarcabil, care știa pe Aristotele pe din afară, ceia ce uimia pe ascultători. El dădu lui Cantacuzino și lecții despre suflet.

Pentru filosofie, căreia i urmă fisisa, în opt volume, străinul trecu la profesorul verones Valeriano Bonvicino, însărcinat de la 1661 până la moartea sa, în 1668, cu o a doua catedră de «filosofie extraordinară», care

¹ *Revista istorică*, III, pp. 23-4.

Membrii familiei lui Brâncoveanu (mănăstirea Hurezi).

explică elevului său pe Euclide, tratatul asupra sferei *armillaris*, «adecă despre univers»¹.

Tot acum Constantin își formează o modestă bibliotecă în care autorii latini se întâlneau alături de Homer, Aristotel, Epictet, Lucian, Synesius, fără a mai pune și cărțile de istorie ca Memoriile lui Natalis Comes și „Instituțiile” lui Iustinian. Mai târziu va cuprinde pe Zonaras, Flavio Biondo, Procopiu, Carion, Nauclerus, Cluverius, Calimachus, Cromer. Nu de mult timp s'a găsit frumoasa hartă împodobită cu portretul lui Constantin Brâncoveanu, Domnul Munteniei și, după mama sa, nepotul Cantacuzinilor, care fu publicată după 1688 la tipografia Seminariului din Padova.

Abia în August 1669, viitorul Stolnic era la Viena, unde fusese crescută mama sa, pentru a-și continua aici studiile, în condiții pe care nu le cunoaștem. Se poate să fi ajuns într'adevăr, cum o spune Mihail Cantacuzino, până la Varșovia². Întors în țară de la 1670, Constantin fu amestecat într'o politică de teribile pasiuni de pe urma căror a avut de suferit familia sa ambițioasă. În acest timp nu și uită însă, consultat nu numai odată de străini, cum a fost celebrul conte Marsili, preocupările sale literare. *Astfel lui i se poate atribui Academia deschisă de fratele său mai mare la începutul Domniei lui.*

¹ După caietul citat și operele asupra Universității, ca Giomo (*L'archivio antico*, „Nuovo Archivio Veneto” VI) și Papadopoli (*Historia gymnasii patavini*), semnalate de d. Lazzarini, în Iorga, *Ist. învățământului românesc*, p. 39 și urm.

² *Ist. învățământului*, pp. 36,41. Fratele său mai mic Mihail studie geografia și arhitectura, după aceeași genealogie.

II.

În adevăr, studiile de la această școală, al cărei prim director, și poate la început și singurul profesor, a fost un Grec din Trapezunt, Sebastos Kymenites¹, sânt acelea pe care le urmase la Padova însuși Constantin.

Spiritul e acela al așezămintelor italiene din vremea aceea. Se recunoaște imediat fondatorul, care vorbește într'o liberă retorică grecească de Zeus și Mars². Căci testamentul unuia dintre elevi — toți boieri, printre cari fiii Domnului, foarte mândru de succesul lor în școală și poate un copil din Smirna, trimis de bătrânul medic al lui Brâncoveanu, devenit consul al Veneției în acest oraș, Pilarino³ —, Matei Crețulescu, vorbind de cumpărăturile de cărți din Viena, înseamnă, într'o limbă plină de neologisme latino italiene, că, în biblioteca sa de 124 volume, are cărți latinești și italienești și recomandă copiilor săi să învețe latina și italiana chiar înaintea limbii grecești; trebuie să-i trimeată în străinătate mai mult pentru aceasta, căci vrea să-i crească în cunoștința celor trei limbi. Va avea deci, cu o întregă serie de studenți români în Italia, pe fiul chiar al lui Constantin Cantacuzino, Răducanu — văduva celui mai mare dintre acești fii, ajuns Domn, pentru a fi executat apoi de Turci, Păuna, va căuta, împreună cu copiii ei, un refugiu la Veneția⁴.

¹ Să se vadă documentele grecești, Hurmuzaki, XIV, p. 757, no. DCCXXXIX.

² Documentele grecești, Hurmuzaki XIV, p. 512.

³ Documentele grecești, Hurmuzaki, XIV, p. 764, no. DCCLIII.

⁴ *Ist. învățământului*, p. 43 și urm. Fusese până în Olanda; *ibid.*, p. 47 (dar elevul trecuse prin Rusia). Ștefan, fiul cel mai mare al lui Constantin, trebuise să facă a i se traduce o lucrare latină (documente în Hurmuzaki, XIV, pp. 611-612, no. DXCI).

Constantin Brâncoveanu.

hgn. 396

Constantin Cantacuzino nu-și uitase profesorii din Padova, dintre cari unul a fost trimis pe lângă el în Muntenia la 1698, pentru negociații cu Împăratul, obținând aici pământ care putea hrăni 600 de oi, 200 de cornute, 200 de porci și o herghelie de cai¹.

Constantin, care fusese învinuit că urmărește scopuri în Moldova, unde se găseau averile soției sale, putea promite să înlocuiască harta lui Marsili, presupusă rea cu a sa².

Școala va prospera, însă fundatorul ei, care contribuise la tragedia nepotului său, Constantin Brâncoveanu, depus, apoi omorât la Constantinopol, se resimți puternic de pe urma acestei schimbări de Domnie, care aduse pe Tronul Munteniei pe propriul său fiu, Ștefan. Foarte zdruncinat de muștrările amare al căror obiect era el, bătrânul căzu bolnav, din care boală cu greu se ridică, în primăvara anului 1714³.

Medalia lui Constantin Brâncoveanu.

La 21 April scria Patriarhului din Ierusalim, Hrisant, pentru a-și arăta nevinovăția și a se plânde de greutățile ce căzuseră asupra țerii din partea Turcilor, a căror poftă din nou se trezise. «Multe lucruri întristătoare ce nu se pot spune în de ajuns se îngrămădesc, care ar putea să miște până la lacrimi de compătimire chiar și inimile de piatră Ele nu-mi pot da liniștea gândului»⁴.

¹ *Operele*, pp XVII, XIX; Iorga, *Documente privitoare la Constantin-Vodă Brâncoveanu*, 1901, p. 3 și urm.

² Der Groff Constantin hat auch versprochen eine Landes-Mappam allerunterthänigst miteinzuseden, weilen marsilische Mappa irsahm; Iorga, *Documente Brâncoveanu*, p. 14.— Cf. Iorga, *Istoria literaturii românești*, II, p. 183 și urm.

³ Documentele grecești în Hurmuzaki, XIV, pp. 593-594.

⁴ *Ibid.*

Constantin Brâncoveanu și fiii săi, elevii Academiei (după del Chiaro).

Mergea chiar până în a critica îndrăzneala, pe care nenorocitul Domn detronat o avuse, de a bate monedă pentru serbătorirea unui sfert de secol de Domnie; el, care trebuie să-i fi comunicat obiceiul, pretindea că vede în aceste simple medalii o adevărată monedă și prin urmare Turcii ar fi fost destul de îndreptățiți să se sufere¹. Brâncoveanu uitase de asemeni, după părerea lui, să ia precauțiunile pe care el i le recomandase, atunci când «numele său mare îl pune, ca putere și bogăție, pe aceiași treaptă cu împărații și regii», făcându-l suspect Turcilor². Bătrânul Stolnic se mângâie culegând învățăminte din «vechile istorii» păstrate în biblioteca sa din Mărgineni³. Simțirea sa rămânea tot tristă: vanitatea Psalmistului o simțea cu tristețea: *πάσα ἡ κτίσις ἐματαιώθη*⁴.

În curând va trebui s'o încerce asupra sa ca și asupra fiului său prea-iubit: cruntul Mare-Vizir Gin-Ali chemă pe Ștefan la Constantinopol, încă de la începutul anului 1716; tatăl său preferă să-l urmeze de bună voie pentru a-i apăra viața amenințată⁵.

Închiși la început, încătușați la Tefterdar, apoi la Șapte Turnuri, despoiați de averea vândută la mezat, supuși torturilor la Bostangi-bași, șeful poliției, ei fură zugrumați în chip odios în noaptea de 6 spre 7 April 1716, amândouă corpurile urmând să fie aruncate în Mare⁶.

Dar opera acestei mari inteligențe i-a supraviețuit și va supraviețui încă.

¹ *Ibid.*, p. 599.

² *Ibid.*, p. 597, no. DLXXXIII.

³ *Ibid.*, p. 109; p. 612, no. DXCIII. Cf. *ibid.*, p. 615. Despre bibliotecile școlii de la Sf. Sava (aceia înființată de Constantin) și Sf. Gheorghe (aceia a Patrlarhului din Ierusalim la București), *ibid.*, p. 782, no. DCCLXXI.

⁴ *Ibid.*, p. 615. În August cel de-al doilea fiu al lui, Răducanu, mergea să susțină la Constantinopol, unde părea că se ridică Brâncoveanu, interesele familiei; *ibid.*, p. 622, no. DCII.

⁵ *Ibid.*, pp. 776-777, no. DCCLXVI; p. 778, no. DCCLXIII. Cf. *ibid.*, p. 783. Rapoartele olandese în *Operele*, p. XXVIII și urm. Ștefan-Vodă deplânge, după executarea marelui său rival, soarta tragică a văduvei, o Hecubă: Hurmuzaki, XIV, p. 625.

⁶ *Ibid.*

III.

Dar avem programul integral al școlii, pentru toate zilele săptămânii (în afară de Joi și Duminică), așa cum era constituit în August 1707. Cu trei profesori, se învața «logica, retorica, fizica, cosmografia (περί οὐρανοῦ), despre nașterea și dispariția lucrurilor (περί γεννήσεως καὶ φθορᾶς), psihologia (περί ψυχῆς), metafizica».

Dimineața, «pentru unul din profesori, logica și cosmografia, ori retorica și metafizica ; și cele două materii, nu aceleorași studenți, ci cele mai înalte celor mai înaintați, iar cele mai ușoare acelor cari nu erau prea înaintați, — căci nu trebuie să se predea acelor cari încă n'au ieșit din clasa pentru fizică, metafizică ; cei cari au sfârșit fizica, vor urmări cursul despre nașterea și sfârșitul lucrurilor, și, în felul acesta, în cele două clase de studii se vor învăța științele». După-amiază sânt «proposițiile și schemele de silogisme, în special găsirea termenului mijlociu, apoi exercițiile de dialectică și sofistică» pentru acei cari au ieșit de la logică. Acei ce iese de la retorică, se vor ocupa făcând exerciții după voie, care vor fi corectate în clasă. «Filosofii» sânt ocupați cu discuțiile antiteselor ce s'ar putea ivi între ei, «prin silogisme».

Pentru al doilea profesor — cursul mijlociu — programul de dimineață cuprinde pe Isocrate, Sofocle, Euripide, Sf. Grigore din Nazianz — discursuri și poezii —, Synesius — scrisori și discursuri despre regalitate —, Pindar, Demostene, în ordinea greutății. După amiază acesta va avea studiul sintaxei redactate de Alexandru Mavrocordat și teme — tot odată și lecturi din:

Faptele Apostolilor, Xenofont, Plutarh, Tucidide. Poetica tot acum e predată. Pentru al treilea profesor — la primul curs —, lecția de dimineață cuprinde «Gnomele» lui Chrysoloras, ale lui Caton, Focilid, Pitagora, Fabulele lui Esop, «Proverbele» lui Agapet și «canoanele celor douăsprezece serbători», scrisorile lui Simokatta Bizantinul, și în sfârșit Homer. Pe lângă aceasta, începătorii vor fi inițiați în «gramatică și ortografie, pentru accente și acorduri». După amiază, preparații, în vulgară, în același fel, cu gramatica lui Laskaris, simplificată¹, — căci restul aparține celui de-al doilea profesor. Nu lipsesc nici Evangheliile și Faptele Apostolilor. Elevii vor face parafrase în vulgară².

Unele discursuri elenice ale studenților, în care glorifică pe Domn, protectorul lor, au fost publicate³.

În 1714, după o experiență îndelungată de unsprezece ani, un Grec, Alexandru Helladius, număra la București, unde Academia, spune el, își merită numele, doi profesori de filosofie și teologie, un episcop, doi «hipodidascali», pe lângă trei medici ai lui Brâncoveanu, dintre cari un Italian ca șef (Pilarino). Studenții întreceau numărul de o sută cincizeci, sau, câte odată, și două sute⁴.

După cum se vede, nu e decât o parte comună cu orânduirea studiilor în Marea Școală din Constantinopol, înființată în aceeași vreme și după același model de la Padova de un vechiu elev al instituțiilor italiene, Marele Interpret Alexandru Mavrocordat⁵, și cu alte instituții asemănătoare. Aceasta e de sigur o Facultate, căci în această lume creștină a Orientului școala se-

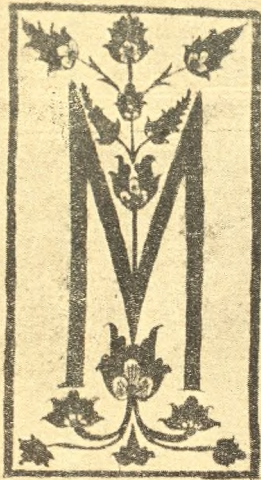
¹ Critica în Helladius, *o. c.*, p. 231.

² Documente grecești în colecția Hurmuzaki, XIV, pp. 392-4, no. CCCCXXVI. A se vedea de asemenea ni. următor.

³ Documente grecești, Hurmuzaki, XIV, p. 560 și urm.

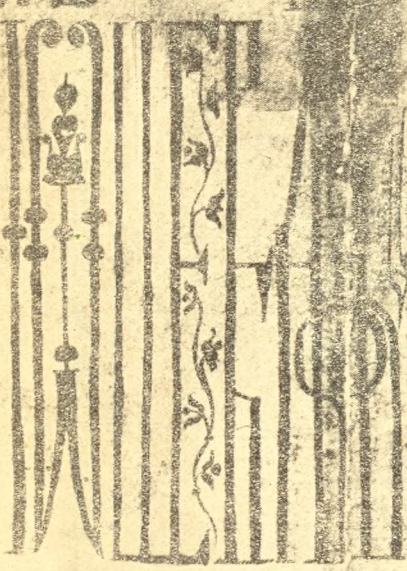
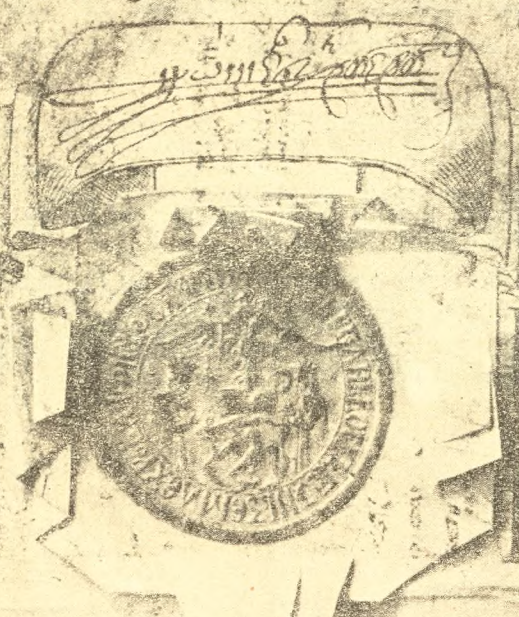
⁴ *O. c.*, p. 17: Neque mirum est Bucurestium Academiam vocari. Nam adsunt philosophiae et theologiae professores duo, praeter episcopum, et duo hypodidascali, quos latine magistros vocamus. Medici etiam principis tres, et quidem modernus archiater Italus est, qui locum Comneni occupavit, de quo paulo infra. Numerus studiosorum quandoque CL, quandoque CC superat.

⁵ *Ibid.*, pp. 415-417, no. CCCCXLII.

АТЮ БЖІЮ І СЪ ШЕРБАН БОЕ - НГНЪ ВСЕН ЗЕ

Handwritten text in Church Slavonic script, likely a historical document or charter.

Document al lui Șerban Cantacuzino și pecetea cu vulturul bizantin.

cundară, întotdeauna publică, de Apuseni numită «trivială», cuprindea, pe timp mai mult de cinci ani, numai citirea Octoihului, Sf. Ioan Damaschin, Psaltirea, Faptele Apostolilor, Triodul, Antologhiul, Pentateucul și Profeții, cu caligrafia și „logaritmetica”¹. Într’o măsură mai mare, „gimnasiul” impune să se învețe pe de rost, în timpul unui trimestru, faimoasa Gramatică a lui Laskaris, să se explice Sentințele lui Manuel Chrysoloras, pentru a trece apoi, de la fragmente din Isocrate, la Esop, la Batrahomiomahia, scrisorile Sf. Vasile (către tineri) și ale lui Grigore din Nazianz (contra lui Iulian). Retorica e predată după Aftonius. La urmă se imită autorii scrisorilor mai sus menționate².

Se ajunge apoi la Aristofane, Euripide, Sofocle, Pindar, Teocrit (cu Enchiridionul lui Hephaistion pentru a învăța să scandeze), ajungând în trei ani până la Homer, — ceia ce dă zece ani de studii³.

Ceia ce se spune în lecțiile de „retorică, logică, fizică, metafizică, etică”, vine de la modelul italian⁴.

Presintându-se cărțile de școală obișnuite, dintre care, în rândul întâiu, cele publicate în Anglia, la începutul secolului al XVII-lea, de către Teofil Korydalleus, Helladius observă că, dacă se învață aritmetica de Nicomah Gherasen, rar se ajunge la Euclid și Arhimede⁵. O astfel de neglijență se permite la fizică și metafizică⁶.

În toate aceste privinți e mai sus Bucureștiul.

De asemenea trebuie să se observe că, dacă toate aceste studii ar fi putut fi făcute la Adrianopol în

¹ Helladius, *o. c.*, pp. 27-8.

² *Ibid.*, p. 42 (cu exemple). În acest timp la Adrianopol se ajungea cu același sistem la culegeri din Lucian și Aristofan; *ibid.*, p. 54.

³ *Ibid.*, p. 55. — Autorul a studiat trei ani la Londra și Oxford, cu alți opt, un an și jumătate la Amsterdam, mai mult de un an la Halle (cu alți trei), doi și jumătate la Praga, patru la Altorf; *ibid.*, pp. 56, 204-206. Publică în 1712 un manual de gramatică; *ibid.*, p. 58.

⁴ *Ibid.*, p. 58.

⁵ *Studia mathematica valde desiderantur: praeter enim Euclidem atque Archimedem nihil habent, ac valde raro iis incumbunt; ibid.*, p. 60.

⁶ *Studia physica et metaphysica, si experimentalia excipias, non ita negliger tractantur, quare et Aristotelis magni sunt fautores Graeci. — Și el dă acestor gimnasilor titlul de Academii; p. 62.*

1665, pe când Constantin Cantacuzino se afla aici, sau chiar la Constantinopol, unde a stat și mai mult, n'ar fi trebuit să se mai ducă el la Veneția ca să reînceapă logica, retorica, fizica și metafizica.

Ceia ce s'a spus în 1714 de către savantul grec, reprezintă starea de lucruri rezultată atunci după adoptarea programului dela Padova¹.

La Praga chiar Helladius nu găsește la Universitate decât lecții de logică, fizică, metafizică și teologie timp de trei ani².

¹ Helladius pretinde că, după cum pentru teologie s'au familiarizat cu Damaschin, pentru Istorie se consultă regulat „Eusebiu, Zonaras, Socrate, Matei Tzigala, Tucidide, Polibiu, Apian, Zosim; p. 60. Helladius regretă că Patriarhul Chiril Lukaris, în loc să înființeze o tipografie, nu și-a dat toate silințele pentru Gimnasiul din Constantinopol; *o. c.*, p. 141.

² *Ibid.*, p. 320. — Cf. Christos P. Oikonomos, *Die pädagogischen Anschauungen des Adamantios Korais und ihr Einfluss auf das Schulwesen und das politische Leben Griechenlands nebst einem Abriss der geschichtlichen Entwicklung des griechischen Schulwesens von 1453 bis 1821*, Leipzig (1906).

16

20

ANTICARIAT
CLUJ
— Let. 20 —

3
CL 3

❖
Tipografia
«Datina Românească»
Vălenii-de-Munte
(Prahova)

❖